

Reportaža »4. jula«

Kragujevački oktobar

Uvek je to tako u oktobru: list za listom s grana krune vihor i nose ih malo dalje ili malo bliže, svejedno, od nasilno ogolele grane, i krošnje drveća, gubeći svoju gizdavost u trenutku preobražaja, nisu više krošnje, već tužni spletovi pravih i krivih linija. Ne šumi više šuma, i nije to više šuma jer ne šumi, nego se sudara golo granje i krcka atonalno i aritmичno remeteći spokoj umiranja prirode.

A zabluda je to, jedna pričina ljudska, to umiranje u prirodi. Olujni vetrovi ne ogoleše krošnje, nego razneše seme budućeg života koje klija ispod mekane i tople trave, ispod žutog lisnatog pokrivača. O, i to znamo, u to smo sigurni, da neće proći dugo, a razvigor će svojim toplim dahom pozvati mlada klijanja i krošnje nagizdati bogatije nego ikad ranije. Od travke i cvetka do hrasta i jablana, sve će se ustremiti prema ponovo toplom suncu, na zov razvigora.

Uvek je tako u oktobru. I ovog oktobra šumila je šuma Šumarica, a Erdoglijanski potok grgoljio beslovesno otičući žurno na sastanak s Lepenicom.

— Kao da priča večitu priču o mojim vršnjacima, rekao je mladić tek nagaravljenih nausnica.

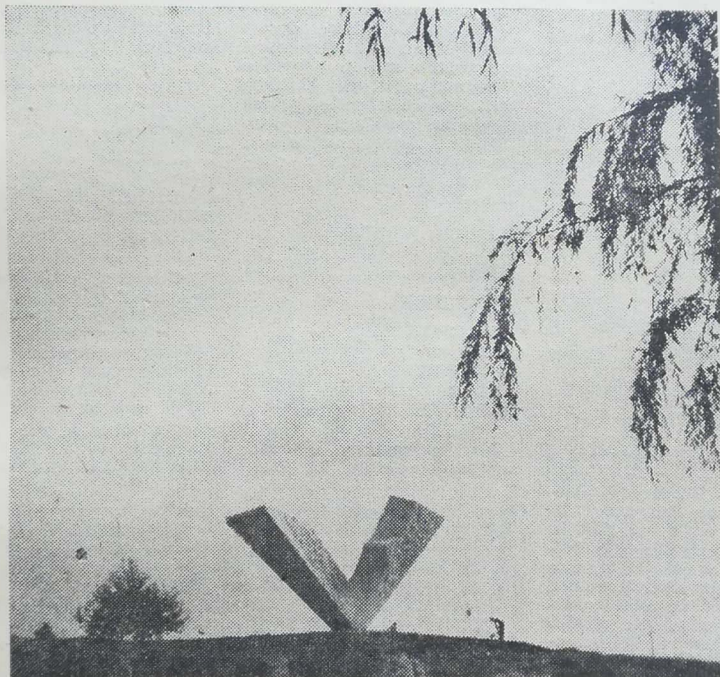
— Bio je takav kao sad ti, moj Mile, rekla je zabrađena starica. — Baš kao ti!

— Trava je meka i topla i mirisna, rekla je devojka dečjeg lica. — Je li i onda bila meka i topla i mirisna?

— Uvek je trava ovde meka i topla i mirisna u oktobru, rekao je čovek prosedih zalizaka.

— Ne, ne! Nije bila tako meka i topla i mirisna. Ne tamo gde su ubice prolazile gazeći gvozdenim petama. Bila je hladna od metala, tvrda od bata teških nogu na koje su se oslanjale naduvane telesine, smrdljiva jer svi putevi kojima osvajač prolazi — smrde.

Ne, ne! Nije bilo isto. Kragujevac ima tri oktobra. Onaj iz 1941., dvadeset i prvi, krvavu bajku; onaj iz 1944., dvadeset prvi, razvigor slobode; i onaj treći oktobar, sadašnji i budući, uvek ponešto drugačiji ali

Spomenik streljanim u Kragujevcu
(Kameni masiv visine 8 m — raspon krila 16,5 m. Vajar Miodrag Živković)

isti u lepoti leta, spiralnog leta ka visinama.

Samo jedna pričina ljudska je to o umiranju prirode u oktobru.

Hteo je osvajač da ustanovi, za sva vremena, toga oktobarskog dana 1941. svoj veliki dan zastrašivanja za ustanike Jugoslavije, za sve one u porobljenoj Evropi koji su povratili nadu osluškujući prve zvučke marše slobode iz jedne zemlje seljaka na brdovitom Balkanu. Jezik osvajača samo psovke mogao je razgovetno da izgovori. I njegov zakrčljali mozak zamišljao je da će

ubiti grad crvenog barjačeta kad se na domovima kragujevačkim istaknulo sedam hiljada crnih barjaka za sedam hiljada muških glava ubijenih u istom danu.

Kao da je smrt — poraz!

Iznenadili su dečake na času istorije. Iznenadili su ih u trenutku kada su ti dečaci, maštovito i sa uzdasima, priželjkivali čas, a činilo im se nemogućim, da sami postanu istorija. Ni slutili tada nisu da ih tako malo deli od besmrtnosti — samo jedan život, samo jedna uspravna smrt.

Sedam hiljada je išlo u svetlosti kosih sunčanih zraka ka gubilištu, sedam hiljada ljudi osećalo je tada svaki delić svoje kože, a verovalo da ide ka radanju. Umri su da bi se rodili za večnost.

Nad idejom podlosti trijumfovala je ideja moralne čistote.

Jer pričinjavalo se samo osvajaču da je on sam, osvajač, stamen i čvrst kao stena, on čiju telesinu ne drži kičmeni stub:

...pred smirenim dostojanstvom jedne smrti koja život znači...

... za daleka neka pokoljenja.

Ne, ne samo za daleka pokoljenja, Kragujevac je naš prvi streljani grad, sa mislima o kragujevačkom oktobru proleteru su jurišali na osvajača i izvršavali čin osвете, lomeći njegovu živu silu. Samo tri godine bilo je potrebno pa da se nad domovima Kragujevca umesto crnih zavijore crvene zastave, opet na dan dvadeset prvog oktobra, na dan pogibije koja je potvrdila život.

Šumi šuma Šumarice. Grgolji Erdoglijanski potok.

»Kao da priča povest o tragičnom danu« — napisao je učenik iz ko zna kog kraja naše zemlje u svoju školsku svesku — taj potok i taj spomenik. Video sam spomenik, rekli su mi da simbolizuje presečeni let mojih vršnjaka. Moja je dužnost da ga nastavim. Većita im zahvalnost što su se u meni i mojim drugovima iz razreda, u svima nama mladima, produžili.

Video sam, posle toga, fabriku »Zastava«. Po beskrajnoj traci u njenim halama tekle su karoserije, kardani, spone, signalni i upravljački uređaji, retrovizori, spajaju ih, oni postaju vozila koja traju svoj vek na belim trakama autoputeva. Da, i retrovizori. Sitnica, ogledalce, reći ćete?! Ali ja sam čuo od starijih da uvek treba pogledati u retrovizor, naročito kad se pretiče drugo vozilo, da vidimo put koji smo prešli.

I eto za mene je svaka poseta Kragujevcu retrovizor vremena. Čini mi se da sigurnije letim. Razgovarao sam s drugovima: i oni to isto osećaju.

Dušan Grbić